

A. DUDAKLILAR (labiales).

45. — *Dudaklı* konsonlar (ünlek *m*, § 75, yi sayıya katmadan), dördtür.

1° İki süreksiz (çift dudaklı = bilabiales);

a. Bir boğuk *p*. (Fransız telâffuzundaki gibi).

Yazılışı: پ (پ، پ).

MI. [1]: ايب ip.

b. Bir çınlak: *b* (Fransız telâffuzundaki gibi).

Yazılışı: ب (ب، ب).

MI. : بابا *baba*.

2° İki sürekli (dudaklı-dişli = labio-dental):

a. Bir boğuk: *f*. (Fransız telâffuzundaki gibi).

Yazılışı: ف (ف، ف).

Bu konson, aslını söylemek lâzım gelirse, Türk lehçelerine ait olmayıp, ya ödünçleme (d'emprunt) kelimelerden, veya sesleme isimler "onomatopées" olan: *öf* [2] *lemek*, *üfürmek*, vs. gibi ifadeci kelimelerden başka yerlerde buna rastlanmaz.

b. Bir çınlak: *v* (Fransız telâffuzundaki gibi).

Yazılışı: و (و) (bazan da و 'ك' ; bak. iki aşağıki bende).

MI. : او *ev*.

46. — Türkiye türkçesindeki *v* konsonu bazan, müşterek türkçe-tatarcadaki bir *b* ye muadildir:

MI. : Türkiye türkçesi.

ver - mek,

var - mak,

var,

vaz geç - mek,

yal' var - mak,

Öteki lehçeler.

bir - mek yerine;

bar - mak » ;

bar » ;

baz geç - mek » ;

yal' bar - mak » .

v konsonu, çok daha eski bir boğazlı konsonun en son varını (=aboutissement) sıdır.

[1] «MI.» rumuzu, «Mîsal» kelimesinin kısaltılmış şeklidir. A.U.E.

[2] üf, olacak. A.U.E.

سوارمق *suvar - mak*. صوغارمق *suğar - mak* yerine ;

طاووق *tavuk* veya طاووق *tauq*; داقوق *dakuk* (تاقوق *taquq* yerine);
(Bak, aşağıki bende).

47. غ ' ك harfleri, şu aşağıki kelimelerde v gibi telâffuz edilir
(mk. [1] § 188):

اووز - اوگز *ūvez* ;

اووی - اوی *ūveji (ōgey, yerine)* ;

دوكمك *dōv-mek*;

سوكمك *sōv-mek*;

كوكرجين *gūvercin*;

كووده - كوكدە *gōvde* ;

كوونمك - كوكنمك *gūven-mek*;

اوعمق *ov-mak*;

اوغالاتى *oval'a-mak* ;

قوعمق *kov-mak*;

قوغالاتى *koval'a-mak* ;

يل قوغان *yel qovan*;

قوغان *qovan*;

قوغوش *qovuş*; [2]

قوغه *qova*

قلاوز - قولاغوز *qul'ağuz, qul'avuz, qıl'avuz*);

قوانوس - قوغانوز *(qoğanoz), qavanos* ;

ياروق - ياغوق *yavuk*, ki yavuk-ı'u bundandır, aslı *yağuk* " = yakın, yaklaşık".

اووت *evet*, kelimesi de daha eski bir اوكت *ōget* "iyi, âlâ", [3] yerindedir.

[1] Mk. ve Muk. rumuzu, «mukayese ediniz» cümlesindeki birinci kelimenin kısaltılmasıdır. A.U.E.

[2] Koğuş. olacak. A.U.E.

[3] Daha doğrusu : övülmüş, memdüh, A.U.E.

İHTAR 1. — Anadolu'da bu nevi *v*, çok defa alt dudakın kenarı üst dişlere yaklaştırılmadan telâffuz edilir (ki, bu bir çift dudaklı *v* dir).

İHTAR 2. — Yukarıda geçen bir çok kelimeler ك *k* veya ق *k* gibi bir boğazlı konsonla başlar (ki, bunlar arasına daha az kullanılan كو كج *güveç* گوكز *güvez*, گوكه *güve* kelimeleri de katılabilir; bak. Kamuslara); bu da $\frac{k}{k} > v$ suretindeki değişmenin daha ziyade bu konsonların aynı kelime içinde katmerleşmesiyle gereken bir gibileşmezlik (dissimilation) yüzünden ileri geldiğini gösterir.

B. ASIL DIŞLİLER (Dentales proprement dites).

48.— Asıl dışliler, (r, n § 70 ve 73 ünlekleri "sonnantes," sayıya katılmaksızın) dördtür.

1° İki süreksiz:

a. Bir boğuk: *t*. (Fransız telâffuzundaki gibi). Art (damaklı) sınıftan [1] kelimelerde, bilhassa *i* vokalinden sonra bazan hafif bir tumturak (ses gürlüğü = emphase) duyurulur. [2]

Yazılışı: Ön (damaklı) sınıfta [3] her zaman ت (ت, ت); art (damaklı) sınıfta (bak. § 141 ve 144) ise, ت veya ط (ط, ط).

b. Bir çınlak: *d*. (Fransız telâffuzundaki gibi).

Yazılışı: Ön sınıftan kelimelerde her zaman د (د); art sınıftan kelimelerde د veya ت (bak. § 141 ve 144).

2° İki süreklî:

1° Bir boğuk: *s*. (Fransız telâffuzunda kelime başlarındaki *s* "sort = tāli", veya kelime içlerindeki ç "français," deki gibi).

Yazılışı: Ön sınıftan kelimelerde her zaman س (-, س); art sınıftan kelimelerde hemcn de her zaman ص (ص, ص), (bak. 141 ve 144).

İHTAR. — Arapça kelimelerdeki ث, س, ص harfleri türkçede alelâde *s* gibi söylenir.

[1] Kalın vokalli, A.U.E.

[2] Bizce art damaklı (kalın vokalli) hecelerde vokal, ت den sonra veya önce olsuz, bu ت hep kalın ت = ط gibi söylenir. A.U.E.

[3] İnce vokalli, A.U.E.

b. Bir çınlak: z. (Frasız telâffuzunda "gaz," kelimesindeki gibi).

Yazılışı: ز (ز).

Ml. : بز *buz*.

49. z. konsonu öz türkçe bir kelimenin başında bulunmaz. Diğer türk lehçelerinin tanımadığı ذكورت *züyürt* (yoksul) kelimesi yabancı (ermence) bir menşeden olabilir. [1]

Bununla beraber, halk dilinde ödünçleme (dahil = sığınık, d'emprunt) bir kaç kelimenin başındaki boğuk s konsonları çok defa z gibi söylenir :

Ml. : صنعت *şanat* veya *zanaat* ;

مرنا *surna*, türk söyleyişinde *zurna*.

İHTAR — Arapça kelimelerdeki ذ ، ز ، ض ، ظ harfleri, türkçenin alelâde z si gibi söylenir.

C. DAMAKLAŞIK DİŞLİLER.

50. *Damaklaşık dişliler* dörttür :

1° İki süreksiz :

a. Bir boğuk: ç. (Yazıda çok kere *tch* harf kümesiyle kaydedilen) bu konsonun söylenişi, *t+s* seslerinin *çağdaş* (simultané) olarak ağızdan çıkartılmasına hemen de muadildir. Fransada provençal lehçesinin "pit-choun," kelimesindeki *tch* sine, İtalyancanın "cicerone," kelimesindeki *c* sine, İngilizcenin "chester," kelimesindeki *ch* sine, rusçanın чаş kelimesindeki *ч* sine, lehlisenin "czas," kelimesindeki "cz," sine, macarcanın "cs," sine muadildir.

Yazılışı: چ (چ، چ).

Ml. : صاچ *saç*.

b. Bir çınlak: c. Telâffuz bakımından bu, mizmar ihtizazları (vibrations glottales) nın varlığıyla evelki konsondan ayrılır. Bunun neticesi olmak üzere, *d+j* çınlak konsonlarının *çağdaş* (hemzaman) olarak ağız-

[1] Bu kelime D.L.T. III. 145 saygırmaç = تنها bir hale yaklaşmak, ve III. 142, sayıkmaç = تنها kalmak, mastarlarıyla ilgili görünüyor: saygurmak'tan say (*s, z* değişimiyle *zay*) *gurt* = «paradan yana» seyrekleşmiş; ve ince şekliyle *s(z) eygürt*'ten? veya: sökürt < zögürt (paraca söktürülmüş, sökülmiş?) olabilir. Öztürkçe kelimelerde de (*s*) den değişmiş (*z*) ler vardır: zır (= sır = ısır: hararetili, kızgın) deli; (ykl.: işi, ısı: ı-sıcak; i-sir, ke = hararet veren); zır (= ı, sır: kızgın) zop (= sop: soy) yani deli nevgi; zıvana (sığana «k»: içine bir şey sığan yer, istigâb yeri; mecâz olarak = havsala: zıvanasından çıkmak = kabından taşmak, kabına sığmamak, kabı almamak, kızmak); vs. A.U.E.

dan çıkartılışına muadil olur. Mk. arapçanın نتیجه *netice* [1] kelimesindeki ج si, İtalyancanın "buon giorno," tabirindeki g si, İngilizcenin "John," kelimesindeki j si.

Yazılışı: ج (ج، ج).

MI. : باجی *bacı*.

2° İki süreklî ki, birisi ancak yabancı asıdan kelimelerde görülür:

a. Bir boğuk: ş. Söylenişi: Fransızcanın "cheval = at," kelimesindeki «ch» si, alamancaın «sch» si, İngilizcenin «sch» si, rusçanın III si, lehçenin «sz» si, macarcanın «s» si gibidir.

Yazılışı: ش (ش، ش).

MI. : شیشه *şişe*.

b. [Bir çınlak: j. [2] Ancak yabancı asıdan olan kelimelerde bulunur; bak § 77]. [3]

Birkaç müstesna hallerde, ç ve c konsonları çıkartılırken, dilin alçalması neticesi olarak, bunlardaki süreksizlik unsuru (élément explosif = infilâkî unsur) kaybolur ki, o zaman bu konsonlardan ç, ş de, ve c, j de karar kılar.

MI. : iç - inde yerine iş - inde (İstanbul halk ağzında).

سجده *setde* yerine *sejde* (halk dilinde. Viguer,, 43 ve 356).

İkinci misaldeki hadise, belki bir gibileşmezlik (dissimulation) dolayısıyla.

ç > s tekâmâlî, sonralık bir vakta değildir. Muk. |ج| iç ton «iç don» yerine |ش| iş ton Melioranski, *Ar. Fil.*, s, 078. [4]

[1] J. D. bunun yerine, Metica (Afrika'da bir şehir) kelimesini kullanıyor. A.U.E.

[2] Bu konson umumiyetle ž şekliyle kaydedilir. Bu yazı göçürme (transcription) şekli, bizim kabul ettiğimiz j şeklinden eyidir; çünkü j şekli çok zaman (İngilizlerce) c, (almanlarca) y karşılığı olarak kullanılır. Bununla beraber bu harfi kullanacağımız yerler pek az bir miktarda olduğu için, transcripiou sistemimize yeni bir harf ile boş yere kalabalık vermemeyi tercih ettik. J.D.

[3] Bu harf D.L.T. te epeyce kelimelerde c veya ç konsonlarından değişmiş olarak görünür: D.L.T. I. 423 قرغزین *korugjin* = *kurşun*; III. 240 جیلا دی *jağıl'amağ* = *çağıl'amağ*: *çağıl'amağ*, vs. A.U.E.

[4] Bu hâdise lehçemizde (d, t) den evel gelen sükûnlü (c, ç) lerde de görülür: *Nec - det*: (ec = eş, ej); *vic - dan*: (ic = iş, ij); *uç-ta*: (uç = uş); *ic - tim*: (iç = iş) vs. - (l) den evel gelen sükûnlü (c) ler ise, (j) gibi söylenir, *nec - lâ*; *ic - lâl*, *mec - lûp*: (ec, ic = ej, ij.) vs. A.U.E.

D. DAMAKÖNÜ BOĞAZLILARI (Gutturales prépalatales).

51. *Damakönü boğazlıları*, (ünlek *l* § 71 sayıya katılmaksızın) dördtür.
1° İki süreksiz :

a. bir boğuk *b*.

Bu konson kuvvetli bir yeleşme (mouillure) ile *k'* söylenir, yani dili alalâde *k* [1] de olduğundan ziyade damağın ilerisine getirerek telâffuz edilir. Bu, *ë-k'*e suretinde yalnız iki hece ile söylenen Fransızca «inquiet = indişeli» kelimesindeki «qui» parçasının söylenişiyle hemen de aynı kıymettedir. Mk. Paris varuş mahalleleri ağzında *sëk'* gibi söylenen «cinq = beş»; ve *kok'* gibi söylenen «coq = horoz» kelimelerindeki *q* ler. Yine mk. İngilizce «cube» kelimesindeki *c*; Rusça «коца́ръ» kelimesindeki *k*; ve Lehçe «kiedy» kelimesindeki *K*.

Bu konsonun hemen de belli belirsiz bir *y* ile söylenişi (yeleşmesi : mouillure) *ö*, *e* vokallerinden evel çok duyulur bir haldedir; yeleşme *ü* den evel daha az duyulur; *i* den evel ise hemen hemen duyulmaz bir haldedir. Bunun için biz *ö*, *e* vokallerinden evel gelenleri transkripsiyonumuzda *k'* ile göstereceğiz. Bu yeleşme, söyleyen kimselere göre az çok duyulur : *bil-mek*, *bil-mek'*.

Yalnız ön sınıf (veya damakönü) kelimeleri, *k* almağa müsaittir.

Yazılışı : ك (ك، ك).

Ml. : كوك *köpek*;

كسك *kes-mek* ;

كوب *küp*;

تلكي *tilki*.

IHTAR. — Bu konson, art sınıf kelimelerinde *ç* *k* sesine karşılıktır (§ 141). Lâhikalarda onunla becayiş eder (değişlenir). (bak. § 168). *Baş harfi* boğazlı olan lâhikalarda *ğ* *g* konsoniye de değişlenir (bak. § 173).

52. — *b*. Bir çınlak : *g*.

Söylenişi : Yeleşmiş (mouillé) *g* dir. Fransızcanın *e-g'er* suretinde iki heceyle söylenen «aiguère = ibrik» kelimesindeki «gui» unsuruna muadildir. Yine mk. Fransızca varuş söylenişiyle «bag'» suretindeki «bague = yüzük» kelimesinin «g» si; yine mk. Rusça «попрігъ» kelimesindeki *r* ler, ve Lehçe «giğlda» kelimesindeki *g*. Bu konson, yeleşme (mouillure) ve göçürme (transkription) bakımından, bundan evelki konsondaki aynı mütalea ve müşahedelere yer vermektedir.

[1] Bu, Arapçanın ye) leşmemiş (non mouillé) ince *k* sinden ayrıdır (ki, «hal çevi»deki *k*, ve yine Arapça söylenişli «kema»deki *k* gibidir). A.U.E

Aynıyle onun gibi, ancak ön sınıftan kelimelerde kendisine raslanabilir.

Sonra şuna da dikkat edilmeli ki, *g* harfi yalnız iki çınlak konson arasında görünebilir. Bu itibarla hiç bir vakit boğuk bir konson yanında ona raslanamaz,

Yazılışı: ك (ك, ك); tıpkı bundan evelki konsonda olduğu gibi. Bunu ötekenden ayırdetmek için, bazan (ك, ك) [1] şekilleri de kullanılır.

Ml.: كوسترمك (گوسترمك) *g*'öster-mek ;

كوشك (گوشك) *g*'evşek;

گونش (گونش) güneş;

گيتمك (گيتمك) *git*-mek.

Bu konson bir vokalden evel bulunduğu zaman, çok defa sürekli *y* ye çevrilir (bak. § 54).

Dudaklaşık (*ö, o, ü, u*) vokallerinden biriyle temasta bulunduğu zaman, dudaklı *v* ye de çevrilebilir (bak. § 47). Bu hadise, kelime içlerinde veya bazı fiil köklerinin sonlarında, fakat *g > y* değişiminden daha az muttarit olarak vukua gelir.

İHTAR. — Lâhikalarda, *g* konsonu ancak başta görülebilir. O zaman bir taraftan *k* konsoniyle, bir taraftan da *g* ile değişlenir (bak. § 174).

53. — 2° Bir çınlak sürekli: *y*.

Bu konsonun söylenişi yarı - vokal *y* nin söylenişine duyulur derecede benzer (bak. 76); fakat ك [2] ile yazılır.

Bu, başlıbaşına bir konson olmayıp, sadece evelki *g* nin bir değişit (succédané) idir. Bir vokalden sonra bulunduğu zaman, çok defa *g* konsonunun aldığı şekildedir. Bunun neticesi olarak, *g* konsonu gibi, buna da ancak ön sınıftan kelimelerde, ve iki çınlak conson arasında raslanabilir. (Bununla beraber, meselâ *dey-se* gibi boğuk *s* ile başlıyan bir lâhikadan evel bulunması müstesna; muk. § 175).

54. *g > y* değişimi - (Süreksiz, patlayıcı, explosif) *g* konsonu bir vokalden sonra bulunduğu zaman, çok kere (karşılığı olan sürekli) *y* ye çevrilir.

[1] Bu harfin başta ve içerdeki bitişik şekillerine ikinci bir kol (keşide) getirmekle ötekilerden bazan ayırdedildiği olursa da, ayrı şekli bundan da mahrum olduğu için o vaziyetkilerin ayırdedilmesi mümkün değildir. A.U.E

[2] Traskripsiyonda her işaretin hususî bir söylenişe muadil olacağı hakkında kabul ettiğimiz esastan bunda ayrılmış oluyoruz. J.D.

Bu hal fiilen :

MI. : بكنك *beğen - mek*,

أكلتك *ejlen - mek*,

gibi kelime içlerinde ve :

MI. : بك *beğ*

gibi tek heceli kelime sonlarında görülür.

Daha iyi manasındaki بك *yeg* (eskimiş) kelimesi müstesnadır, [1]

Bazı hallerde *y* sesi, daha ziyade zayıf bir damaklılık gösteren bir mizmarî (vélaire : c konsona [2] yaklaşır (mk. § 62). Bazan da büsbütün söylenişten düşer.

يگيد *yigit* > *yî'it yîit* ; [3]

يكن *ye'en* [4] > *yeen*.

Eğer bu düşüş iki aynı vokal arasında olursa, bu iki vokal sadece bir uzun vokal halinde kaynaşmış olabilir : *yigirmi* > *yirmi* [5], *zügürt* [6] > *zürt* (Kunos, *or. oj.*, s. 12 ; mk. bulgarca *юрт*).

Bunun aksi olarak *g* konsonu, *kendisinden evel bir vokal bulunmadığı zaman* daima olduğu gibi kalır, düşmez ; yani fiilen :

MI. : كركچك *g'erçek*

gibi kelime başlarında ve :

MI. : گ'ؤڭڭ'ه *g'öğ'e*

gibi (çınlak bir konsondan *sonra olmak üzere* kelime içlerinde söylenir.

İHTAR. — Yukarda zikri geçen bu konsonun çok heceli kelime sonlarındaki hali, kasten bırakılmıştır. Şu sebeple ki, Osmanlı Türkçesinde çok heceli bir kelime sonunda bir damaklı konson bulunduğu zaman, bu konson daima boşuktur ; ister bu, evelce de başka türlü olmanmış olmasından ileri gelsin, ister sondaki çınlak konsonları boşuk olarak söylemekten ibaret olan, ve bir çok lisanelerde müşterek bulunan umumî bir temayüle uyarak,

[1] Lehçelerimizde hâlâ yaşayan bu kelime de, tıpkı (*beğ*) de olduğu gibi (*y*) ile (*yeğ*) suretinde söylenir. A.U.E.

[2] Burada ' şekliyle kaydedilen bu mizmarî (vélaire) konson, Arapçada müsehhel «yumşak» hemze dedikleridir ki, biz buna şimdi «yumşak *g*» diyor, ve (*ğ*) suretinde kaydediyoruz. A.U.E.

[3] *Yigit*, A.U.E.

[4] *Yeğen*, A.U.E.

[5] *Yigirmi* > *yirmi* misalinde (*g*), daha doğrusu (*ğ*) düştükten sonra, iki yanındaki (*i i*) ler uzun vokal teşkil etmez ; bir kısa vokalden ibaret kalır. Hattâ (*g* *ğ*) nin söylenişten düşmesiyle uzun vokal (= met harfi) teşekkülü, (zүүрт) gibi misallerden ziyade, vokallerin biri kelime sonunda olanlarda görülür : *kücüğe* = *küçē* ; *dediği* = *dedī*, vs. Kalın hecelerde de böyledir ; *uşağı* = *uşā* (*çağır* = *çağr* = *çār*) ; *uşağa* = *uşā* (söyle) ; *bulduğu* = *buldū* ; *aldığı* = *aldī* ; *ağa* = *ā* ; *ağır* = *ār*, (ki, lehcelerde *zāhir* kelimesinin «h» si hemzelenerek, bu kelime de «zār» gibi söylenir), vs. A.U.E.

[6] *Zügürt*, A.U.E.

daha ilk zamanlardan beri kelime sonlarındaki çınlak konsonlar gitgide: $g > k$ yoluyla *boğuk konsonlar* haline gelmek üzere bir tekâmül geçirmiş olmasından ileri gelsin. (muk. § 65, ki bu bentte *art* sınıftan kelimelerin sonlarında çınlak damaklıların izleri görülüyor). Şu halde daha yukarıda verilen kaide, şöylece ikmal edilmeli: *g* konsonundan evel bir vokal bulunduğu zaman, *çok heceli bir kelime sonundan maadaki her türlü hallerde* bu *g* ekseriya *y* ye çevrilir.

55. Sözün kıyası, *g* konsonu, müstesnalar hariç, ancak kelime başlarında ve (çınlak) bir konsondan sonra olmak üzere kelime içlerinde bulunabilir; *y* konsonuna gelince, bu ancak birden ziyade heceli kelime içlerinde, ve (her zaman bir vokalden sonra olmak üzere) tek heceli kelime sonlarında görülebilir.

56. Burada (*g* ile muhtemel iltibası yüzünden) okunuşta gösterdikleri güçlükler dolayısıyla, kendilerinde *y* sesi olan bütün kullianılır kelimeleri veriyoruz.

اكر	<i>ejer</i> ;	توك veya توى	<i>tüy</i> ;
اكرنى	<i>ejerti</i> ;	جكر	<i>çiger</i> ;
اكرمك veya اكريمك	<i>ejir-mek</i> ;	جى veya چيك	<i>çiy</i> ;
اكرى (بوكرى)	<i>ejri (büyrü)</i> ;	دكرمن	<i>deyirmen</i> ;
اكلنمك	<i>ejlen-mek</i> ;	دكرى	<i>deyirmi</i> ;
اكلك	<i>ej-mek</i> ;	دكشك	<i>deyiş-mek</i> ;
اكة	<i>eje</i> ;	دكل	<i>deyil</i> ;
اوكرتمك	<i>öyre t-mek</i> ; [1]	دكك	<i>dey-mek</i> ;
ئوكريتت	<i>öyre-t-mek</i> ; [1]	دككك	<i>deynek</i> ;
اوگه veya اوگه (اوبه)	<i>öyle; muk§399 (tahşiye)</i> ;	دكين	<i>deyin</i> ;
اوگنمك	<i>öy-ün-mek</i> ; [2]	دوكه	<i>düyme</i> ; [4]
اوگوت	<i>öyüt</i> ;	دوكون	<i>düyün</i> ;
اوگوتك	<i>üyüt-mek</i> ;	سكرتك	<i>seyirt-mek</i> ;
ايگرنج	<i>iyrenç</i> ; [3]	سكرك	<i>seyrek</i> ;
ايگنه	<i>iyne</i> ; [3]	سوكود	<i>söyüt</i> ;
بك	<i>bej</i> ;	سوكوش	<i>süyüş</i> ; [5]
بكنمك	<i>bejen-mek</i> ;	كوكس	<i>göyüs</i> ; [5]
بوگو	<i>büyü</i> ;	هكبه	<i>hejbe</i> ;

[1,1] Müellif *y* harfini, hem ince yumşak hemze *ğ*, hem de *y* söylenen *ğ* (= *kâfi yâi*) yerine kullandığı için, bu cetveldeki bütün *y* leri *y* sayıyor. Bunların ilk heceleri (*y*) ile değil, uzun (*ö*) vokali halindeki (*öğ*) ile söylenir. A.U.E.

[2] Bundaki ilk hecede (*y*) değil, (*v*) söylenişi vardır. A. U. E.

[3,3] Bu kelimelerdeki ilk hecelerin (*y*) leri, (*y*) olmayıp, heceler uzun *i* (= *iğ*) olarak söylenir. A. U. E.

[4] Bundaki ilk hece (*y*) li olmayıp, uzun *ü* (= *üğ*) gibi söylenir. A. U. E.

[5,5] Bunlardaki ilk hecelerde de (*y*) sesi değil, yumuşak hemze: (*ğ*) sesi vardır; sonra *süyüş*, *sögüş*, *für* A.U.E.

Yabancı dillerden ödünçleme birkaç kelimedede de böyledir:

(سگمن) *seymen*: köpek bekçisi (farsça: *sak. bān*); eski osmanlılarda bir nevi asker.

57. *k > ğ* değişimi. — Bu değişme, çok heceli kelime sonlarında bazı şartlar içinde olur. Bundan ileride § 202 de bahsedilecektir.

E. DAMAKARDI BOĞAZLILARI.

58. — *Damakardı veya damakzarı boğazlıları* (gutturales postpalatales veya vélaires) dördtür.

1° İki süreksiz :

a. Bir boğuk : *k* (= *q*).

Söylenişi : Bu konson şark türkçesinde arapçanın *q* sı gibi boğaz dibinden, Türkiye türkçesinde ise, fransızcanın «col = boyun» kelimesindeki «c», ve «Kléber» kelimesindeki «k» gibi söylenir. Bu, yeleşmesiz (sans mouilloure) [1] *k* (§ 51) ayarında olup, onun ön sınıf kelimelerinde oynadığı rolü, bu aynıyle, tahsis edildiği art sınıf kelimelerinde oynar. Başka bir tabirle bu, *k* nin art sınıf karşılığıdır (bak § 51 İhtar). Yine bak. daha ilerideki *X* (= *h*) (§ 61).

Yazılışı : ق (ق، ك).

MI. : قان *kan*.

İHTAR. — Lâhikalarda, *k* konsonu *k* konsoniyle becayiş eder. Bir boğazlı ile başlayan lâhikalarda *ğ* (= *g*) konsonu ile de değişlenir (muk. § 51, İhtar).

59. *b*. Bir çınlak *ğ* [2].

[1] Şu halde *k* ve *k* (= *q*) seslerini eda etmek için, ikisine bir tek işaret olmak üzere *k* kabul edilebilir; ve yalnız lüzumu halinde yeleşme (mouillure) yi göstermek için sağından yana bir aksan (') verilerek, böyleleri (*k'*) suretinde ayırt edilebilir idi. Ancak bu iki konson arasında eski devrelerde, ve *k* (*q*) sesinin (arapçada olduğu gibi) çok boğazdan söylendiği şark türkçesi lehçesinde bu gün bile mevcut olan çok sarîh fark cihetiyle, Avrupaca tahsis edilen *k* ve *q* (*k*) işaretlerini olduğu gibi mahafaza etmek lâzım geldiğine kani olduk. Aynı mülâhaza *ğ*, *g* ye de şâmildir. J. D.

(Harf inkılâbımızda ise, bu iki ayrı sesin, bir tek *k* şekliyle oda edilmesi ciheti kabul edilmiştir ki, bu fikri Şemseddin Sami Bey [Kamüsü Türkî, C 2, s. 1135] daha evvel şöyle ifade etmişti :

«Lisanımızın telâffuzu mahsusasına göre ve tasvirî mahâriç hikmetine muvafık surette haruf aranılacak olsa, kâfı arabî ك (*k*) ile ق (*k*) bir, ve kâfı fariâî ك (*g*) ile ق (*ğ*) yine bir harfle yazılıp...». Biz ise bu cihette J. Deny'in fikrine tamamiyle iştirak ederiz. A.U.E.)

[2] Elyazısı transkripsiyonunda bu sesi, evvelkisinden ayırt etmek için, yunancanın *γ* (Bu harfin üzerinde nokta var, eserin aslında öyle veriliyor. A.U.E.) harfi kullanılabilir. J.D.

Söylenişi : Fransızca «garde = muhafaza» kelimesindeki ğ gibi. Bu konson, art sınıftan karşılığı olan - yeleşme (mouillure) hariç - g konsonu ile aynı ayardadır.

Onun gibi ancak iki çınlak arasında görülebilir.

Yazılışı: غ (غ، ڭ).

MI. : يانين yan - ğin.

Bu konson öz türkçe kelimelerde, kendisinden evel bir vokal bulunduğu zaman daima sürekli ğ [1] ye çevrilir (bak. § 64).

Dudaklaşık (o, ö, u, ü) vokallerinden biriyle temasta olduğu zaman ise, yine daima dudaklı v ye çevrilebilir (bak. § 47).

IHTAR 1. — g konsonu, lâhikalarda ancak baş harf olarak görünebilir. O zaman, bir taraftan k (q), bir taraftan da ğ ile becayiş eder. (bak. § 174).

IHTAR 2. — Anadolu'da k (ç), bazan ğ (ğ) gibi söylenir : ğan (= kan).

60. ğ (غ) ile g (ك) arasında kaydedilen muvazilik, şu iki noktada eksik bulunmaktadır:
1° ğ (غ) konsonu, hemen de hiç bir zaman öz türkçe bir kelime başında bulunmaz. [2]
2° g (ك) konsonu bazı *deja* bir vokalden sonra da (§ 54) görülebildiği halde, ğ (غ) konsonuna ancak (çınlak) bir konsondan sonra raslanır.

MI. : كارجا karğa.

ğ (غ) konsonu bir vokalden sonra daima sürekli ğ olur.

61. 2° İki sürekli:

a. Bir boğuk: X (=h) ki, ekseriya transkripsiyonda kh suretindeki harf kümesiyle kaydedilir. [3]

Söylenişi : Dışarıya verilen havanın uzuvlar arasında bir nevi boğuk hırıltı gibi işitilen bir sürtünme vücade getirebilmesi için, dilin art kısmını yetecek miktarda damakzarına (voile du palais = küçük dil) yaklaştırmakla meydana gelir.

Fransızlarda olmayan bu sesi, bazı gürültüler, meselâ horlarken boğazdan zorla dışarıya çıkan havanın gürültüsü, takribî bir surette onların kulağına duyurabilir. Bu ses, bir taraftan boğazı elle sıkarak dile istenilen kısıklığı verirken, diğer taraftan havayı ciğerlerden dışarıya itmek suretiyle de husule getirilebilir.

[1] J. Deny, transkripsiyonda böylelerini dik yazılışı ğ şekliyle kaydediyor. Bizse onun bu şeklini (غ) için kullanarak, (g) şeklini de yalnız (ك) ye ayırıyoruz A.U.E.

[2] Bununla beraber, işte (ğ ğ) ile başlayan iki kelime : كڭا ğayda, كڭا ğağa. Birincinin öz türkçe bir kelime olduğu temin edilemez. İkincisi ise, (bir vokalden sonra sürekli ğ gelmesi icap ederken ğ gelmiş olması yüzünden) bir kıyaslılık ta gösteriyor. — Ancak, bir takım sesleme isimler ğ (غ) ile başlarlar. J. D.

[3] Biz bu eserde böylelerini hep (h) şekliyle gösteriyoruz. A.U.E.

Bu konsona az çok damaklılığıyla arapça خلیفه — *halife* kelimesindeki خ da, ispanyolca "Jota", "Xeris", kelimelerindeki "j, X", de, alamanca "achl", kelimesindeki "ch", de, rusça "ХАРЬКОВЬ", kelimesindeki "X", de, felemenkçe "gegeven", kelimesinde raslanır.

Bu ses Osmanlı türkçesinde pek nadir olup, ancak k (q) nın [1] bir değişit (succédané) i olarak görülür. Buna mukabil bu, türkçede, arapçadan ödünçleme epeyce çok miktardaki kelimelerde خ şekliyle kaydedilmiş olarak görülür. İstanbul ağzında bunun söylenişi, boğazlılığını duyulur derecede kaybetmiş bir halde olup, alelade büyük bir soluklanık (aspiré) olan h ç dan hiç farklı değildir. Hattâ bazan da tekâmül, git gide çınlak bir h (§ 69) ye varır. Bu eserdeki transkripsiyonumuzda biz İstanbul ağzını esas tutmuş olduğumuz için, X işareti yerine h veya ħ işaretlerini kullanıyoruz.

Yazılışı: خ (خ، ح)، (bazan da ق).

ML. (bak § 68).

İHTAR.— X Konsonuna ancak lehçelerde raslanır: — mağ (matar lâhikası) yerine — max.

62. b. Bir çınlak: ğ [2] veya ç.

Söylenişi: Bu konson, esas itibariyle ancak ünük (mizmar, glotte) te yaptığı tepsirme (ihtizaz) lerle evelkisinden ayrılır. Bu ses bir nevi çınlak hırıltı veya boğaz çınlamasıdır.

[1] Bu konsonun en iyi bir surette şekillendirilmesi üstü noktalı (q) işaretiyle olurdu. Harfin üzerine konulan nokta, konsonun sürekli mizacını işaretlemiş olurdu ki, bu da karşılıkları olan g-ğ çınlak boğazlılarının transkripsiyonuna q-q «noktalı» (yani bizce burada kullanılan k-ğ A.U.E.) suretiyle karşılık teşkil ederek uygun düşerdi. Ve bu transkripsiyon büsbütün yeni bir şey de olmazdı; çünkü Türk dilinin ilk Fransız gramerlerinden (P. Holderman ve Viguier), buna karşılık qh işaretini kullanıyorlardı. Yazık ki bu, yaygınlaşamadı. J. D.

[2] Elyazısı transkripsiyonda bunun için (noktalı) ç kullanılabilir. Bu gün en yaygın transkripsiyonda süreksiz ve süreklisi ayırdedilmeden ç (yani ğ) harfi kullanılıyor (bizde kullanılan ise: ğ, A.U.E.); noktalarının da kullanılmasıyla birbirlerinden ayırdedilmek meselesi temin edilmiş olurdu. J. D.

(Müellifin, kitabında bu ' işaretini ğ mize muadil olarak aldığı ğ yanında ona müsavî bir işaret olarak koyması haksız değildir; çünkü türkçede arapçanın (ع) ları ve hatta (ع)laşan (ع) ları var ki, türkçemizdeki söylenişleriyle bizim yumşak (ğ) mize muadildirler. Arapçanın (hemze=) leri de böyledir: معلوم (ع) = mağ (=') lûm; معاشه = muğ (=') âyene — معلوب = mağ (ع=') lûp; مغیر = muğ (ع=') ber — مأمور = meğ (=') mür; مؤد = müğ (=') ebbet, vs. Şu halde bunlar içinde yalnız hemzelileri değil, hepsini (') ye muadil saymalı idik. Şimdiki imlâmızda böyle yazmadığımız için burada şaşırabiliriz; bu cihetle eserde bu gibiler hakkında müellifçe tutulan tarzın daima göz önünde bulundurulması icap eder. Bak. §79 [1] haşiyedeki mü-talealarımıza A.U.E.

Osmanlı türkçesinde bu konsonun söylenişi, öteki şark türkçesi lehçelerinde (veya arapçada) olduğu kadar boğazlı olmaktan uzaktır. İstanbul ağzında, dilin sırtı damakzarından nisbeten uzak tutulmak suretiyle olan söylenişi çok yumuşaktır.

Bazan bu konsonun heceleşme (articulation) si o kadar silik bir halde olur ki, komşu vokalin alelade bir uzantısı suretinde duyulur.

Fransızcada bu sesin de muadili yoktur. Muk. arapça söylenişle «غرق» taki غ (g), alamanca «Wagen» deki g, rusça «господа» deki Г, şimdiki yunanca «Γάλλος» taki Γ .

ağa > a'a > aā > ā;

ağaç > a'aç > aāç.

Yazılışı: غ (غ، آ), (öteki غ da olduğu gibi).

MI. : آ ağa.

Kulağın güçlük ile duyabildiği bu sesi çıkartmakta biraz zorluk çekecek olan ilk başlıyan (müptedi, débutant) lar, bunu telâffuz etmeyip sadece komşu vokali, meselâ «طاعلر» dā-lar» gibi uzatmakla daha iyi yapmış; ve böylece, zoraki ve boğunuk sesler çıkartmaktan ise, doğru söylenişe daha çok yaklaşmış olurlar.

IHTAR. — q (k) > ğ değişimleri için, bak. § 202.

63. Bu konson, y nin art sınıftan karşılığıdır. Bu da onun gibi başlı başına (=başlak, müstakil) bir konson değildir. Evelki ğ (غ) konsonunun sadece bir değişit (succédané) idir.

Buna ancak bir vokalden sonra raslanır.

(Bak. Yukarıdaki misallere.)

64. ğ > ğ konsonlarının değişimi. — (غ) konsonu bir vokalden sonra daima sürekli ğ olur. ğ ve ğ konsonları sırasıyla g' (ك) ve y (=ğ) nin art sınıftan karşılıkları olduğuna bakınca, bundan da ğ > ğ değişiminin g > y değişimine (§ 54) tamamiyle muvazi (=koşut) olduğu görülür. Her iki halde de bu durumlar, (süreksiz) bir boğazlıdan evel (sürekli ses olan) bir vokal bulunmasından ileri geliyor. (muk. § 186). Bu hadise ön sınıf kelimelerinden daha muttarit olarak, art sınıftan kelimelerde vukua gelir.

Bir de bir ğ > y tekamülü izleri görülüyor: sağa - mağ > saya - mağ «ölüye ağlamak»; çağl'ayık > çayl'ayık «çağlıyan»; göz bağıcı > göz bayıcı «göz bağıcı, büyücü». Yine muk. deng > daq (k) > ta : 930).

Bilhassa l sesinden evel husule geldiği görülen bu hadiseye öteki Türk dillerinde de raslanır: bağl'a-mağ > bayl'a-mağ (Radloff, Prob., VII s. 15, l. 8; Miklosisch, Die Slav. El. im Türk., s. 2); muk. alt. ağıl'amzra - mağ > ayl'amzra - mağ «ağlamsamak». (y) sesi, —menşee boğazlı bir (y) olduğu zaman, ön sınıftan kelimelere mahsus olduğu için, ön ve art sınıftan sesler arasında yiyit gibi (bak. § 54) kelimelerde, aksi tarafa olmak üzere vukua gelen iltibasa benzer bir iltibas (ikircinlik) var gibidir. Bak. son zamanlarda M. Bang tarafından türkçenin boğazlılarına dair neşredilen eserdeki boğazlıların damaklaşması üzerine başka misallere.

65. ğ konsonuna, karşılığı olan ğ (Ş 55) gibi, ancak birden ziyade heceli kelimelerde ve tek heceli fiil kökleri de dahil, tek heceli kelimelerin sonlarında (daima bir vokalden sonra) raslanır.

Ml.: أغلى ağ'l'a - mak;
 أغرى ağır;
 أغى yağ;
 طوغق doğ - mak.

Bununla beraber, ğ konsonu; epeyce uzun zamanlar devam etmiş olan bir takım eski imlâ kalıntı (survivance) larında görüldüğü üzere, meselâ bu gün أغرى irak gibi yazılıp söylenen أغرى irag suretindeki çok heceli kelimelerin sonlarında da bulunuyordu. [1]

66. ğ harfinin (bu Arap harfli türk imlâsında A.U.E.) (ğ) ve (ğ) gibi iki sesi gösterdiği malûmdur.

Yukardaki mütalealar, şöyle bir amelî kaide kurulmasına yol açmaktadır:

ğ harfi, kendisinden evel (yazılı olsun, olmasın) bir vokal bulunduğu zaman ğ, bir konson bulunduğu zaman ğ söylenir.

F. TÜRKÇEDEKİ BOĞAZLI HARFLER NAZARİYESİNİN HULÂSASI.

67. Türkçede bütün boğazlı konsonlar, her iki sınıftan olanlarda: hem ön sınıf (damakönü) boğazlılarında, hem de art sınıf (damakardı) boğazlılarında şekillendirilmiştir.

1° Boğuk süreksiz boğazlı K (ك) = $\frac{k}{k}$ (q);

2° Çınlak süreksiz boğazlı G } = $\frac{g}{g}$;

3° Çınlak sürekli boğazlı Ğ } = $\frac{ğ}{ğ}$. [2]

(Yalnız, boğuk bir sürekli boğazlı olan ħ (x) nin, ön sınıftan karşılığı yoktur; zaten k (q) nin bir deyişit «succédané» inden başka bir şey olmayan bu konsonun türkçede gerçekten bir müstakil varlığı bulunmuyor.)

Çınlak sürekli bir boğazlı olan ğ de, çınlak süreksiz bir boğazlı olan g nin bir deyişitinden başka bir şey olamayıp, esasen bir vokalden sonra onun yerine geçer; öyle ki 3° başlığı 2° başlığına bağlanabilir, ve o zaman da şöyle bir manzara alır:

2° G (Ğ) : (ğ) = $\frac{g \text{ ك } (ğ) \text{ 2}}{ğ (ğ) (ğ)}$

[1] İrag ve hattâ irag gibi eski imlâ kalıntılarının bu imlâlarda (ğ) okunmadığı, k > ğ tekâmülünü geçiren bu türlü kelimelerin sonunda yalnız sükûnlu hallerinde k okundukları, ve ancak bu tekâmülden sonra bu g lerin, hareketli hallerinde (ğ) oldukları pek muhtemeldir. Nasıl ki lehçemizdeki çok heceli kelimelerin sonunda da bu (ğ) lerdir ki, sükûnlu hallerinde k okunurlar (ve imlâmızda da k yazılırlar); hareketli hallerinde ise (ğ) ye çevrilirler: çocuğ=(k) çocuğ-a, vs. A.U.E.

[2,2] J. Deny'nin eserinde kabul ettiği bu şekil, bizim şimdiki yazımızda art vokalli ve ön vokalli heceler için müşterek olarak kullandığımız (ğ) nin, yalnız ince hecelere tahsis ettiği şeklidir ki, bu itibarla müellif bizim şimdiki yazımızdaki (ğ) yi, eserinde (ğ) şeklinde olarak art vokalli hecelere ayırmıştır. A.U.E.

G. GİRTLAKLILAR (Laryngales).

68: Türkçede *gırtlaklı* olarak ancak şu konsonlar gösterilebilir:

1° Bir süreksiz: *hemze* (*süreksiz ünük sesi* = son occlusif glottal) ² ki, ancak türkçedeki arapça kelimelerin söylenişinde rastlanır. [1] Bundan daha ileride, § 79, bahsedilecektir.

2° İki süreksiz (aspiré = soluklanık, dedikleri).

a. Bir boğuk: *h* (خ X, bazan da ه) [2].

Bunun, söylenişte, gırtlığa pek zayıf bir büzgünlük vermesi gibi bir hususiyeti vardır. Bu ses, göğüs kafesine birdenbire bir sönüklük vererek havayı gırtlaktan itip çıkarmakla, (yani, pek şayi bir surette kullanılan «soluklanık konson = consonne aspirée» tabirinin zannettireceği gibi nefes almakla değil, vermekle) elde edilebilir; bir az tiknefes (asthmatique = yelpikli) birinin nefesinden çıkan gürültüye benzer.

Türkçede *h* sesi X (§ 61) sesinin bir yumşantı (adoucissement) sıdır.

MI. : *خالı hal'ı* yerine ki, aslı *قالی kal'ı*;

Xotoz hotoz veya *هووز hotoz* ki, eski imlâsiyle *قوتاز، قوطاس kutas* (z); *هانگی hangi* veya *hangi* (bak, § 69) ki, aslı olan *كانگی kangı*, yerindeki *Xanğı*, dan.

Bu *h* şekli, türkçenin arapçadan alınma kelimelerindeki ح harfinin, *h* ise ekseriya (İstanbul ağziyle söylenen) خ (muk. § 69) harfinin telâffuzunu göstermeğe yarar.

Kelimenin menşei bir tarafa bırakılarak, şöyle bir amelî kaide konulabilir:

خ ve ح harfleri, *h* suretinde söylenir.

69. — b. Bir çınlak: *h* («ه، ه، ه»، bazan da خ).

Bu ses tıpkı Fransa'nın Loren, Normandiya vilâyetlerinde; ve Théâtre - Français «fransız tiyatrosu» de «Je te hais = senden nefret ediyorum» cümlesindeki «hais» kelimesinde söylenildiği gibidir. Muk. almanca'nın «h», sini, ingilizcenin «Alkohol» kelimesinde iki vokal arasındaki «h», sini.

[1] Öz türkçede de bu ses, mahdut bir kaç sesleme isimler (onomatopées) de vardır: *ci*, *bö*, *ö*, gibi. A.U.E

[2] Bu sesin türkçede ح *h* ayarında bir söylenişi olduğu için, müellif çok defa bunu bu eserde *h*, X yerine, *h* şekliyle de kaydediyor; biz ise şaşırtmamak için خ ile olanları hep *h* şekliyle gösteriyoruz; bu bendin sonunda müellifin mütaleasına bakınız. A.U.E.

Bu konson, ancak ünük tepsintileri (= mizmarî ihtizazlar — vibrations glottales) ile evelkisinden ayrılır.

Istanbul türkçesinde bu ses, evelkisinin sadece bir eşidir. Hakikaten, telâffuz boğuk ve çınlak arasında kararsızdır, *hangi* veya *hangi* (bak. evelki ve 61 inci bende).

Arapçadan alınma kelimelerde *h* suretinde gösterdiklerimiz *h* harfine, ekseriya da ح veya خ harflerine muadildir (muk. § 92).

Kelimenin menşei bir tarafa bırakılarak, şöyle bir ameli kaide konulabilir :

h ve bazı hallerde خ ve ح harfleri, *h* suretinde söylenir.

İHTAR. — Eski Osmanlı türkçesinde *h* *h* ve *h* خ sesleri, öz türkçe kelimelerde bile bazan ح *h* ile gösteriliyordu. Şimdiki imlâda ise, bu harf ancak arapça kelimelerde kullanılır. Bu gün, vaktiyle olduğu gibi حیدود, حیرمق, حیرمق حیرمق değil de حایدوت *haydut*, حایقیرمق *haykır - mak*, حاولامق *hav-l'a-mak*, vs. yazılır.

H. ÜNLEKLER (SONANTES).

70. *Ünlekler* altı tanedir.

1° Üç *titrek* (vibrante):

a. Bir *dişli titrek*: *r*. — Bu ses dil ucunun titremeleriyle çıkartılır ki, Fransa'nın cenubuna mahsus bir tekerleme «roulé» *r* ye benzer (Fransa'nın şimalinde söylenen peltek «grasseyé» *r* dişli değil, damakzarlı (vélaire) veya küçükdilli «uvulaire» olup, küçükdil «uvule veya luette» in ihtizazlarından çıkar.)

Yazılışı: ر (ر).

Ml.: ر *kar*.

İHTAR — Bu ses, Osmanlı türkçesinde bazan *l* ile becayış eder :

گورگه *g'örge* yerine گورگه *g'ölge*;

گورگه *güreş* yerine گورگه *güleş* [1] (muk. bir de § 1325.)

71. b. Bir *yanlama titrek* (vibrante latérale) ki, buna düz (plat) *l* derler.

Bu konson fransızcanın "l", si gibi, fakat pek hafif bir yeleşme "mouillure," ile söylenir. Öz türkçe kelimelerde ancak ön sınıftan kelimelerde, veya yabancı kelimelerde ön sınıf bir vokalden evel görülür. Arapçadan ödünçleme kelimelerdeki söylenişi için bir de § 91 e bak.

[1] Aslı «güreş» tir ki, «güreşmek = karşılıklı kuvvet sarf etmek» mastarından olup, bundaki «gür» kökü gürbüz de olduğu gibi «kuvvet» fikrini veriyor: *gür ses, gür su, gür saç, kaş.* «güre» de güç, kuvvet demektir. Fakat «gölge» nin aslı «görge» olması ihtimali uzak görünüyor: D.L.T. III, 131; I, 373: *költgä*; ve I, 334: *kölik* = gölge. Bu taktirde bunda *r* > *l* değil; *l* > *r* becayışı olabilirdi. Ancak müellifin *görge* diye gösterdiği kelime *körge* olup, bu da «perde, gerili şey» manasında (bak: *Tarama dergisi*) «gerdek, gergef» ailesinden *kerge*'nin bir değişimi olabilir ki, yine aslında gölge manasında değildir. A.U.E.

Yazılışı ل (ل، ل).

MI: بولك böl - mek.

72. — c. Bir damakzarlı yanlama titreğ (vibrante latérale vélaire) ki, buna çukur (creux) l' derler. [1]

Bu ses evelkine benzemekle beraber, dilin ön kısmını çukurlaştırarak, ve bu suretle art kısmı damakzarı (küçük dil, vélaire) tarafına itilmiş bulunmakla, yandan fırlayıp çıkan hava için daha geniş bir meydana bırakarak telâffuz edilir.

Bu, ingilizce "wel", "told", kelimelerindeki "l", lerdir; rusçanın "л", ve ingilizcenin "w" sine oldukça yakın olan lehlicedeki "ł", bu konsonanın bir mubaleğalıdır.

Ancak art sınıf kelimelerinde görünür.

Yazılışı: ل (ل، ل), (tıpkı düz l deki gibi).

MI: بولق bul' - mağ

73. — 2° İki genizli (nazales):

a. Bir dişli genizli: n (bazan transkripsiyonda ñ ile kaydedilir).

Söylenişi: fransızca «*natte* = *hasır*» kelimesindeki «n» gibi.

[1] Elyazısı transkripsiyonunda bunu evelkinden ayırt etmek için, (leh alfabesinin) l si gibi bir şekil kullanılabilir. Kaldı ki, bu l şeklini, her ikisi için aynen kullanmakta da mahzur yoktur; şu şart ile ki, bu l nin kullanıldığı kelimenin ön sınıftan veya art sınıftan olduğuna göre düz veya çukur gibi muhtelif söylenişleri olacağı hatırdan çıkmasın: J. D.

Bizce düz ve çukur (l l') lerin ayrılmasına şu cihetlerden lüzum vardır: Bir kerre gerek öz türkçe ve gerek yabancı kelimelerdeki bir takım (l) ler, hecesinin art sınıftan olmasına rağmen, yine düz l söylenişiyle kullanıldığı için, ön art sınıftan olmak esası bu gibilerinde sahib bir kaide olamaz:

Öztürkçe; aylar, çaylak, hayla, vs.

Yabancı; fasulya, balıyoz, fulya, Napolyon, madağya, kaşyon, vs.

Bütün bu art sınıftan kelimelerde l nin çukur olarak söylenememesinde yegâne amil, (g) konsoniyle komşuluğudur ki, bu komşuluk öz türkçede y nin soldan, yabancı kelimelerde de sağdan bitişik olması suretindedir. Şu halde, «art sınıftan kelimelerde çukur söylenmek lâzım gelen l nin sol veya sağında y konsonu bulunursa, bu l düz okunur» suretinde bir kaide ile, bu imlâ meselesini okuma esaslarına katmak (yani bir fonetik meselesi demek olan imlâ meselesini bir kıraat meselesi yapmak, daha başka emsali gibi) mümkün görünür. Ancak bu iş bu kadarla da kalmıyor. Dilimizdeki yabancı kelimelerde uzun vokallerden evelki l lerin hepsi, hecesi art sınıftan olmasına rağmen, yine düz söylenir; alâmet maîûm, vs.

Uzun vokalleri ayırt edecek olan bu işaretler yerine, yalnız bu «l» leri düz okutmak için şimdiki imlâımızda l nin sağındaki vokallerin üzerine (ˆ) işareti konulmak zarureti görülmekte (yani düz l konsonunun vazifesi, yanındaki bir vokale yükletilmekte) ise de, bu (ˆ) işareti başka vokallerde, meselâ i de uzatma rolünde de görüldüğü için, bunların uzatma ve l yi düz okutma rollerinden hangisi için olduğu ciheti bir takım hallerde karışabilir.

Sonra yine dilimizdeki yabancı kelimelerin art sınıftan olan kısa vokalli heceleri başında çukur okunması lâzım gelen l ler de, düz okunmak zoriyle aynı A işaretli tarza uydurulmaktadır:

Yazılışı; ن (; ,) ; veya, ك (ك , ك) — ك (ك , ك) [1] ki, bu sonrakilerin transkripsiyonu \tilde{n} ile dir.

MI. : ن ne?

دکیز veya دكيز deñiz.

TENBİH — İkinci misalde görülen *sağır nun* [2] dedikleri ses, bugün Osmanlı türkçesinde alelâde bir n gibi söylenir.

Bu konson, bazı vilâyetlerde boğazlı bir n (— \tilde{n}) suretinde söylenir ki, bunu söylemek için dil boğaza doğru olmak üzere daha ziyade geriye itilir. Buna benzer bir ses, alamanca ve ingilizcede n nin ardınca g gelen kelimelerde sık sık görülür (alm. «lange», ing. «long» kelimelerindekiler gibi).

Türkçede bu sesin (ki, Orta Asya'daki suretinde yazılır) ng [3] konson kümesiyle yakın akrabalığı vardır. İstanbul türkçesinde ise, yalnız eski bir imlâ kalıntısından başka bir varlığı yoktur. [4] Bu sebeple unutulmalı ki, bir osmanlı türk gramerindeki \tilde{n} harfinin değeri, traskripsiyon «yazı göçürme» itibariyle değil, (ك veya ك şekli göstermek için) ancak

Lâf, lütfi, lûdos, Lôzan, lôca, lökma, vs.; (ancak kapalı hecelerde bu, mümkün olmuyor; Alfons, Ulvi, Oldenburg. rol, vs.

Bizce gerek öz türkçe ve gerek yabancı kelimeler için ayrılması lüzumu kat'i olan düz ve çukur l lerden biri, komşu vokale yükletilen hususî bir işaretle öbürlerinden ayrılmak cihetinden, fonetik olmak kaygusuyla kurulan imlâ sistemimizde tezat teşkil eder ki, bu ve daha bu gibi vaziyetlere meydan verilmesi doğru görünmüyor. Müellif kitabında düz (l) leri (l'), çukurlarını dik ve dibi noktalı (l) suretiyle ayırıyor. Biz burada bunları ayırt etmek üzere, müellifin düz için (l') suretinde verdiklerini çukur için, ve (l) yi de düz için kullanıyoruz. A.U.E.

[1] Kullanışı nadir olan bu ك (ك , ك) işaretinin, \tilde{n} ile k arasındaki iltibas ortadan kaldırmak gibi bir laydası vardır. Biz bu noktalı ك şekillerini bu eserde kullanmadık; çünkü eserde Arap harfleriyle verilen bütün türkçe kelimelerin yanlarında transkripsiyonları da beraber bulunduğu için, ك şekillileriyle ك şekillilerinin birbirine karıştırılmasından korkmaya mahal yoktur. J.D.

Bize kalırsa, şimdiki imlâımızda (\tilde{n}) şekli, muhatap ve guib (n) lerini birbirinden ayırt etmek için gramer bakımından lüzumlu ve faydalıdır: Yaptığının (senin) farkında mısın?; yaptığının (onun) farkında mısın?.. Ne yaptığını (senin) bilmiyorum; ne yaptığını (onun) bilmiyorum, vs. gibi yerlerde bunlar birbirine karışıyor. A.U.E.

[2] Veya *sağır kef* «kâf»; *kâfi nânî*, *gunneli kâf* ta dedikleri. A.U.E.

[3] Orta Asya ve Anadolu'daki bu «gunneli kef»in transkripsiyonu için biz burada ng konson kümesini kullanıyoruz. A.U.E.

[4] Bununla beraber boğazlı söyleyiş, bazı kelimelerde devam eder görünüyor ki, bunlarda esasen sesler, $n+g$ (. ك .) suretinde birbirinden ayrılmıştır. Biz böylelerini de ng suretinde gösteriyoruz.

MI. : سونگو *süngü* (eski imlâsı: سكو); muk. uygurca *süngük*; سونگر *süngär* (= *sün-ger*). Kaldı ki, bu gibilerde bir $sün$ köküne başı boğazlı bir lâhikanın katılmış olması bahse mevzu olabilir; ve bunun «*süngü*» kelimesindeki devamı böylece izah edilebilir ki, o zaman bu, *süngü* yerinde demektir. J.D.

translitération «harfgöçürme» itibariyledir. [1] Başka bir tabirle, *n* harfinin üzerindeki (◌̄) işareti, söylenişte hesaba katılmamalıdır.

İHTAR. — Bu *n̄* sesi, (o, ö, u, ü) dudaklaşık vokallerinden biri yanında bulunduğu zaman, bazı defa dudaklı *m* [2] ye kadar varır.

Ml. : طوموز *doñuz* > طوموز *domuz*;

قومشو *koñşu* > قومشو *komşu*;

گۆملک *göñlek* > گۆملک *g'ömlek*.

74. — Bu *n̄* sesi, boğazlılığını kaybedecek yerde, bu hadiseden daha çok nadir olarak, genizliliğinden sıyrılıp sırf bir boğazlı *ğ, ğ* haline gelebilir.

ساڭیز (alt.) > ساڭیز *sakız*;

ساڭاڭان (alt.) > ساڭاڭان *saksağan*;

ساڭیر (astrakh.) > ساڭیر *sağır*;

آندار (alt.) > آندار *aktar-mak* (eski imlâsı آندارمق);

چاڭگیر (alt.) *zenger* (kazan) > چاڭگیر *çakır*;

Osmanlı türkçesinde *tañır* (تانی، تانی، تانی) kelimesi, bazan halk dilinde *tağır* diye söylenir.

Dikkat edilmeli ki, bütün bu misallerdeki *n̄* > *ğ* değişimi, *a* vokaliından sonra oluyor.

Muk. bir de *añl'a-māk* yerine *ağna-mak*.

Yine Anadolu'da, ihtimal ki *n̄* > *g* > *y* yerine olmak üzere, bir *n̄* > *y* tekâmülünün izleri görülüyor; *öñ - ün - de* > *öy - ün - de* (önünde). Muk. *eñil*-(alt; gr. alt. voc. s. 159) > *eğil-mek*. (osm.) Yine muk. *deñ* > *değ*; s. 649, aynı gramerde. Muk. *iñāk*, *añāk* yerine *iyāk*. [3] Bianchi, *geñşek*: halk dilinde *gevşek* kelimesini veriyor ki, bu da bir *n̄* > *g* > *v* tekâmülüne delildir.

75. — *b*. bir dudaklı genizli: *m*.

Söylenişi: fransızca «mère = ana» kelimesindeki «m» gibi.

Yazılışı: م (م، م).

Ml. : *um - mak*.

[1] Bizim bu eserde transkripsiyon için kabul ettiğimiz esaslardan bu, ikinci ayrılışı-mızdır. Muk. 53 not. J. D.

[2] Bununla beraber *sañsun* > *samsun* gibi eş kelimeler (doublets) vardır ki, şüphesiz bunlardaki *n̄* > *m* tekâmülü, bu yuvarlak vokallerin komşuluğuyla izah edilemez. Burada bahse mevzu olan şey, bir gibileşmezlik (dissimilation) tir. J. D.

[3] *ā*, *afelâde e* demek olup, şark türkçesinin Arap harfli imlâsında kalın ve ince üstün yerine kullanılan (i) bedelidir. Bunun için, bunların transkripsiyonunda kalın okunan (i), *a* ile ve ince okunan ise, *ā* ile gösterilir. Bu imlâ tarzının eski Bâbı *Ālî* yazılarında da yazıldığı, *alan*. *الان*, *yazan*. *بیلان*, *bilän*, *görän* *گوران* vs. gibi ömsalinden anlaşılır. Eski umumî imlâda da böyle yazılan kelimeler kalmıştı: *seksän*, *fenär*, vs. A. U. E.

76. 3° Bir yarı-vokal *y*.

Söylenişi: fransızca «Yolande» kelimesindeki «y», veya «biscaïen = bir nevi tüfek» kelimesindeki «ï», gibi, (muk. lâtince «Caius» kelimesindeki «i», ingilizce «Yes!» kelimesindeki «y», alamanca «ja!» kelimesindeki «j»).

Bu ses türkçenin tanıdığı biricik yarı-vokaldır (muk. § 95).

Yazılışı: ی (: ' :).

MI. : *Yeyorum* [1].

İHTAR 1. — Osmanlı türkçesinde bu *y*, bazan eski bir dişli (veya dişaralı = interdental) [2] nin yerini tutar.

MI. اء ad'ak yerine اءء ayak; muk. adım;

ءء = ءءء gad'ağ yerine لء yaya;

ءءء = ءءءء ked' (=) käd'-māk yerine g'ey (= giy) mek.

Osmanlı türkçesinin başlama (initiale) *y* si, şark türkçesi lehçelerinde *c* ye karşılık olur:

MI. اءء (ءء) gaka, muk. cağa (Kırgız, kazan);

ءءء yarım, carım, vs.

İHTAR. — Bu *y* konsonunun menşe'i, bazan süreksiz damaklaşık bogazlılar olan ك k > گ g dir. O zaman ك ile yazılır ki, bunun transkripsiyonunu biz ğ ile yapıyoruz (bak. § 54).

J. YABANCI KELİMELERİN KULLANIŞIYLA ALFABEYE GİREN KONSONLAR.

77. — Türkçede bazı konsonların varlığı, sırf yabancı dillerden gelen ödünçleme kelimeler dolayısıyla ki, şunlardan ibarettir:

1° *Islıklı* «chuintant»: j.

Söylenişi: Fransızca «jone = saz, kamyş», kelimesindeki «j», gibi.

Yazılışı: ج (ج).

[1] «Yeyorum» da olduğu gibi, «yor» «y» nin tesiriyle kendinden evvelki «e», çok kere «i» olur: *yt-gorum, dt-ye*, vs. Bak. daha ileride *y* nin tesiriyle evelindeki vokallerin değişik dokunları hakkındaki mutalealarımıza A.U.E.

[2] Bu harf Divānū Lügātit Türk'te j ile gösterilmektedir ki, Brockelmann bu gibilerin transkripsiyonda kolu soldan biraz aşağıya büküldükten sonra sağa doğru helezonlu d ile kaydediyor. Biz burada «d» suretinde kaydediyoruz. A.U.E.